

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС

MATERIAL SITUATION OF THE POPULATION IN WARTIME

В статті розглянуто питання особливостей матеріального становища населення України в умовах війни. Визначено, що глибокий спад економіки призвів до різкого падіння доходів населення та зростання безробіття. Доведено, що складні освітні процеси, проблеми з доступом до ліків і навіть базових людських потреб матимуть значний негативний вплив на ключові демографічні показники та пропозицію робочої сили в найближчі роки, особливо на окупованих територіях. Виявлено, що рівень добробуту українців у 2022 році погіршився через зниження номінальних зарплат та девальвацію гривні й інфляцію в Україні. З'ясовано, що з червня рівень середньої заробітної плати українців у більшості регіонів залишається стабільним, а восени передбачається, що зарплати підвищаться, причому за період війни зарплати українців упали в середньому на 30-40%, зокрема найбільше постраждали такі галузі як медіаринок, туризм, ресторани, кав'ярні, готелі, роздрібна торгівля. Встановлено, що індекс споживчих настроїв, який характеризує матеріальне становище населення України, у липні зріс на 1,1 пункту до 73,2, а індикатор поточного стану – знизився і становив 37,2, що на 1,1 пункту нижче рівня цього показника в червні. Визначено, що з метою підвищення рівня матеріального становища українців в умовах війни передбачається надання громадян України фінансової допомоги, зокрема від таких міжнародних організацій: Представництва дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП ООН), Місії Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариства Червоного Хреста України (МЧКХ та ТЧХУ), Міжнародної організації з міграції (МОМ), RED ROSE CDS LIMITED.

Ключові слова: матеріальне становище, рівень доходів, якість життя, добробут.

The article examines the issue of the peculiarities of the material situation of the population of Ukraine in the conditions of the war. It was determined that the deep recession of the economy led to a sharp drop in the incomes of the population and an increase in unemployment. Difficult educational processes, problems with access to medicines and even basic human needs are proven to have a significant negative impact on key demographics and labor supply in the coming years, especially in the occupied territories. It was found that the level of well-being of Ukrainians in 2022 worsened due to a decrease in nominal wages and the devaluation of the hryvnia and inflation in Ukraine. It was found that since June, the level of average wages of Ukrainians in most regions has remained stable, and in the fall it is assumed that wages will rise, and during the war, wages of Ukrainians fell by an average of 30-40%, in particular, such industries as the media market, tourism were the most affected, restaurants, coffee shops, hotels, retail. It was established that the index of consumer sentiment, which characterizes the material situation of the population of Ukraine, increased by 1.1 points to 73.2 in July, while the indicator of the current state decreased to 37.2, which is 1.1 points below the level of this indicator in June. It was determined that in order to improve the level of the material situation of Ukrainians in the conditions of the war, the provision of financial assistance to the citizens of Ukraine, in particular from the following international organizations, is envisaged: Representations of the United Nations Children's Fund in Ukraine (UNICEF), the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the United Nations World Food Program (WFP), the Mission of the International Committee of the Red Cross in Ukraine and the Red Cross Society of Ukraine (ICRC and ICRC), the International Organization for Migration (IOM), RED ROSE CDS LIMITED.

Key words: material situation, income level, quality of life, well-being.

УДК 331.215.4(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.40.5>

Ямпольць П. В.

к.істор.н.,
завідувач кафедри загальнонаукових,
соціальних і поведінкових дисциплін
Чернігівський інститут імені Героїв Крут
Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Гаврилюк Т. В.

д.філос.н., професор,
завідувач кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національна академія статистики,
обліку та аудиту

Прудченко І. І.

к.пед.н., доцент,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Київський кооперативний інститут
бізнесу і права

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року життя в Україні зазнало кардинальних змін. Повномасштабне вторгнення держави-окупанта суттєво вплинуло на рівень життя та матеріальне становище населення. Варто зауважити, що пандемія навчила українців економити, з огляду на те – дала певний досвід пристосування до кризових ситуацій. Але навіть у стані війни економічні умови, як правило, критичні. Якщо економіка не відновиться найближчим часом, то матеріальне становище населення України буде на низькому рівні.

Матеріальна база підтримує основні людські потреби, забезпечує відчуття безпеки, зменшує тривогу щодо невизначеного майбутнього та впливає на впевненість у подоланні труднощів. Сьогодні, коли вже понад півроку триває війна, багато громадян за цей період втратили роботу і відповідно доходи, при тому, хто її не втратив, то багатьом із них скоротили зарплату.

Враховуючи останні тенденції, які прослідковуються в Україні, особливої актуальності набувають питання підвищення рівня матеріального становища населення України в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціального забезпечення населення присвячені праці багатьох науковців, зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку здійснили та продовжують здійснювати такі науковці, як О. Амоша, Н. Белікова, М. Біль, С. Качула, А. Колосок, М. Купира, Р. Магійович, О. Насібова, О. Новікова, І. Сидор, В. Ткачук, І. Хомич та інші.

Р. Магійович [1] зауважує, що економічне зростання, яке дозволяє людям стати самодостатніми, підвищити свій життєвий рівень і захистити себе від ризику бідності, є важливою умовою для забезпечення більших можливостей отримання громадянами доходів. Крім того, за відсутності збільшення національного

доходу та супутнього збільшення бюджетних ресурсів, процес залучення інвестиції в соціальний, людський і фізичний капітал стає проблематичним, тому вимагає відповідних коригувань з точки зору перерозподілу доходів для покращення та захисту рівня життя. Сьогодні реалізувати такі заходи стає все складніше, тому стійке економічне зростання є необхідною умовою для покращення добробуту всіх груп населення. Проте досягти вищого рівня життя більшості населення та значного скорочення масштабів бідності в країні можливо лише за умови рівномірного розподілу результатів економічного зростання між усіма групами населення. Сучасні принципи, які формують ефективні соціальні та економічні стратегії всіх без винятку демократій, базуються на забезпеченні пріоритету людського розвитку в економічно, політично та екологічно сприятливому середовищі.

С. Качула [2] стверджує, що рівень доходів населення на сучасному етапі розвитку економіки України є одним із найважливіших факторів, що впливає на якість життя, що потребує ефективних заходів фіскальної політики країни. Досягнення високої якості життя людей має бути стратегічною метою національної фінансової політики, а економічний розвиток – засобом її досягнення. Результатом цілеспрямованої, дієвої та результативної державної фінансової політики є створення умов для високої якості життя та інклюзивного людського розвитку, достатності населення як найважливіших критеріїв загального добробуту, забезпечення соціальної безпеки в нестабільних соціально-економічних, політичних та інших несприятливих ситуаціях. З якістю життя пов'язані демографічні, фінансові, соціально-економічні, інвестиційні та інноваційні процеси.

Що стосується впливу війни на матеріальне становище населення України, колектив науковців під керівництвом Н. Белікової [3] наголошують, що війна впливає на здоров'я, фізичну форму, самооцінку емоційного та психічного здоров'я всіх груп населення, залучених у військовий конфлікт. Прогнозами поганої якості життя є молодий вік та вік старше 55 років, нижчий рівень освіти та доходу, втрата сімейних зв'язків, наявність психічних розладів, тривалість військового конфлікту.

Проте, враховуючи думки зазначених вище авторів, слід зазначити, що в Україні в сучасних умовах війни актуальною стає проблема поліпшення матеріального становища населення, що зумовлює актуальність теми та потребує проведення подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття особливостей матеріального становища населення України в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Війна спричинила найшвидше та найбільше вимушене

переміщення в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони людей були переміщені, деякі перетинали кордони в пошуках безпеки. Загибель людей і серйозні поранення внаслідок обстрілів цивільної інфраструктури, лікарень, шкіл і притулків є такими ж руйнівними, як і масштаби руйнувань. Деякі міста залишаються в облозі та повністю зруйновані авіаударами та важкою артилерією.

Масштабна війна в Україні призводить до гуманітарних криз і активного переміщення населення, в тому числі за кордон, визначає демографічний розвиток і стан ринку праці на багато років. Глибокий спад економіки призвів до різкого падіння доходів населення та зростання безробіття. Незважаючи на відновлення економіки та збільшення попиту на робочу силу, довгострокові наслідки війни утримуватимуть безробіття вище природного рівня протягом тривалого періоду часу. Реальна заробітна плата поступово відновиться, але зростання буде стриманим, оскільки пропозиція праці перевищує попит.

Смерть близьких, фізичні та психічні травми, вимушена міграція, втрата житла, роботи та майна впливають на життя переважної більшості громадян України, в тому числі й на матеріальне становище. Складні освітні процеси, проблеми з доступом до ліків і навіть базових людських потреб (вода, їжа тощо) матимуть значний негативний вплив на ключові демографічні показники та пропозицію робочої сили в найближчі роки, особливо на окупованих територіях. На демографічні показники та стан ринку праці також впливає високий рівень міграції, в тому числі за кордон.

За дослідженнями НБУ [4], коли почалася війна, діяльність на ринку праці практично припинилася. Незважаючи на поступове відновлення протягом останніх місяців, пропозиція робочої сили й надалі значно перевищуватиме попит. У перші кілька тижнів повномасштабної війни кількість вакансій і резюме різко скоротилася. Проте з квітня кількість робочих місць та кількість шукачів роботи почала швидко збільшуватися через повернення деяких мігрантів і відносно низьку економічну міцність домогосподарств після економічної кризи. Натомість кількість вакансій зростає дуже повільно, навіть у відділах IT. Це пояснюється значним падінням економічної активності, невизначеністю та скороченням фінансових ресурсів фірм. У перші дні війни більшість підприємств практично не змінювали ні персонал, ні фонди оплати праці – про це свідчать результати дослідження діяльності НБУ, проведеного з березня по травень. Але з усвідомленням того, що війна закінчиться нескоро, а також через погіршення фінансово-економічної ситуації, компанії почали оптимізувати витрати. У майбутньому відновлення економічної активності сприятиме відновленню

попиту на робочу силу. При цьому його структура може істотно змінюватися. Особливо в логістиці попит на працівників зростає в міру відновлення інфраструктури та виробничих потужностей. З іншого боку, попит на працівників промислової діяльності залишається відносно слабким, оскільки для відновлення зруйнованих виробничих потужностей потрібен тривалий час. З іншого боку, скорочення робочої сили, особливо її відтік, може призвести до серйозної нестачі робочої сили в певних галузях. Усе це поглибить існуючу нерівність на ринку праці. Крім того, недостатні інвестиції в економіку відразу після війни та погіршення корпоративних фінансових умов перешкоджатимуть загальному відновленню попиту на робочу силу.

Варто зауважити, що рівень добробуту українців у 2022 році обвалився з двох причин [5]: 1) зниження номінальних зарплат; 2) девальвація гривні й інфляція в Україні.

Сьогодні ринок праці під загрозою – вакансій в рази менше, ніж до війни. Роботодавці мають більший вибір претендентів, компанії більш вимогливі до кандидатів, а підбір працівників займає більше часу.

Другим фактором, який погіршує рівень життя українців, є інфляція та девальвація гривні. За прогнозами НБУ, інфляція у 2022 році перевищить 30%, а якщо гривневі зарплати залишаться на довоєнному рівні, їхня купівельна спроможність впаде майже на третину. Загалом скорочення зарплат у 2022 році, а також девальвація та інфляція в Україні призведуть до того, що купівельна спроможність українців знизиться приблизно на 60% порівняно з довоєнним рівнем.

Дослідження показало, що зниження зарплат у приватному секторі в травні становило від 25% до 50% порівняно з довоєнним рівнем. За оцінками бюджетних видатків ситуація в бюджетному відомстві дещо покращилася. Крім того, втрату доходів населення від праці було частково компенсовано значним підвищенням соціальних виплат, пенсій та військових виплат. Загалом передбачено, що у 2022 році номінальна зарплата впаде на 12%, а в реальному – на 27%. У майбутньому через відновлення економіки та відновлення попиту на робочу силу номінальна заробітна плата швидко зростатиме і планується, що вона перевищить довоєнний рівень у 2023 році. Однак, враховуючи процес інфляції, реальна зарплата наприкінці 2024 року все ще буде нижчою за довоєнний рівень [4].

Рівень заробітної плати є індикатором економічного здоров'я країни, і зараз Україна переживає серйозну економічну кризу, спричинену війною. Бізнес оптимізує витрати. Найчастіше це урізання заробітної плати та премій. Зниження заробітної плати, що почалося на другому місяці після війни, тепер менш суттєве.

За результатами П'ятнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 23-24 липня 2022 року отримано такі результати [6]:

- регіональна динаміка свідчить про подальше зростання безробіття серед жителів сходу (53% у червні та 57% у липні);
- постійне зростання безробіття також помітне серед жителів центральних та західних регіонів (37% у центральному регіоні та 32% у західному);
- половина працівників зазнала скорочення зарплати на 10% і більше;
- зарплати залишилися без змін у 43% і зросли у 9%;
- більшість людей, які відчули падіння доходу, зараз працюють віддалено або неповний робочий день, а також є підприємцями;
- серед державних службовців відносна більшість зберегла попередні зарплати;
- відносна більшість (57%) готові продовжувати працювати з нижчими зарплатами, а 40% зайняти більш активну посаду (шукати нову роботу); останнє частіше зустрічається серед молодих людей, які працюють у приватному секторі або працюють самостійно.

Що стосується допомоги, якою передбачено підвищити рівень матеріального становища населення в Україні в умовах війни, то Положення постанови Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» [7] передбачає надання наступних виплат:

- 1) допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- 2) допомоги на дітей одиноким матерям;
- 3) допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 4) підтримки важкохворих дітей з невиявленою інвалідністю;
- 5) щомісячної грошової допомоги особам, які проживають разом з інвалідами I або II групи внаслідок психічного розладу;
- 6) тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місцеперебування яких невідоме;
- 7) щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житла та комунальних послуг;
- 8) тимчасової державної соціальної допомоги безробітним, які досягли загального пенсійного віку, але не набули права на пенсійне забезпечення.

З практичного боку, згідно з дослідженням порталу grc.ua [8], з червня рівень середньої заробітної плати українців у більшості регіонів залишається стабільним, а восени передбачається, що зарплати підвищаться. Очікується, що зарплати всіх працівників поступово повер-

нутья до довоєнного рівня. Найбільше падіння зарплат відбулося у квітні та травні. Тоді зниження рівня середньої заробітної плати становило від 9% до 58% залежно від спеціальності. Високі зарплати пропонуються в IT-сфері і консалтингових сферах. Мінімальна заробітна плата пропонується студентам, фахівцям без досвіду роботи та домашнім робітникам.

Крім того, експерти Work.ua [9] також досліджували воєнні зарплати за статусом, рівнем професіоналізму, статтю та знанням англійської мови. Вони опитали 20 000 українців і 600 роботодавців у найбільш поширених в Україні галузях (фінанси та банківська справа, логістика, сільське господарство, торгівля, медицина та фармацевтика, готельно-ресторанний бізнес, туризм). Опитування проводилося в липні 2022 року. При аналізі заробітної плати не враховувалися відповіді учасників (близько 8 тис.), які втратили роботу більше трьох місяців тому і досі не знайшли нову. Результати опитування свідчать, що 30% респондентів втратили роботу (19% респондентів були скорочені або звільнені, а 11% повністю залишилися без роботи через закриття компаній). 18% респондентів через війну були змушені змінити місто чи країну проживання. 93% респондентів працюють в українських компаніях. Лише 3% респондентів сказали, що їхня зарплата зросла під час війни. 52% заявили про скорочення зарплати. 30 тис. грн – це найвищий рівень зарплати, який відзначають роботодавці у великих містах (Дніпро, Одеса, Львів, Харків, окрім Києва).

Водночас доречно зазначити, що за період війни зарплати українців упали в середньому на 30-40%. Найбільше постраждали такі галузі як медіа ринок, туризм, ресторани, кав'ярні, готелі, роздрібна торгівля [4].

Що стосується матеріального становища українців, то за останніми даними індекс споживчих настроїв у липні зріс на 1,1 пункту до 73,2. Це завдяки покращеній оцінці матеріального становища українців. Зменшилися індекси особистого матеріального стану та очікуваного розвитку економіки протягом п'яти років. Показник, що характеризує матеріальний стан українців, індикатор поточного стану, знизився і становив 37,2, що на 1,1 пункту нижче рівня цього показника в червні.

Індекс поточних особистих фінансів, який є складовою цього індексу поточного матеріального становища, знизився на 2,9 до 30,7, а індекс доцільності оптових покупок підвищився на 0,8 до 43,8. Індекс економічних прогнозів у липні зріс на 2,5 пункту до 97,2 пункту. Показник очікуваної динаміки безробіття знизився на 4,3 до 133,3. Індекс інфляційних очікувань зріс на 3,7 до 146,4. Очікування українців щодо курсу гривні погіршилися протягом трьох останніх місяців. Індекс девальваційних очікувань зріс на 5,4 до 157,5 [10].

З метою підвищення рівня матеріального становища українців в умовах війни передбачається надання громадян України фінансової допомоги. Наприклад, Запорізький благодійний фонд «Єдність» за майбутнє» за підтримки Естонської ради у справах біженців, Міжнародного Комітету Порятунку, Управління ООН з координації гуманітарних питань (UN OCHA) та Всесвітньої продовольчої програми запровадив надання матеріальної допомоги для найбільш вразливих категорій громадян, які постраждали під час війни [11].

Разом з тим, сьогодні особливе значення для підвищення матеріального стану та добробуту українців має є фінансова допомога від міжнародних організацій. Так, громадянам України фінансову допомогу можуть надати такі фінансові організації [12]:

- 1) Представництво дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ);
- 2) Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН);
- 3) Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП ООН);
- 4) Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариство Червоного Хреста України (МЧКХ та ТЧХУ);
- 5) Міжнародна організація з міграції (МОМ);
- 6) RED ROSE CDS LIMITED.

Варто зауважити, що на шляху вступу до ЄС при формуванні нової соціальної політики Україна має керуватися основним принципом функціонування ЄС, тобто «неподільністю соціально-економічного прогресу». Цей принцип означає неможливість і неприпустимість досягнення одного на шкоду іншому. Таким чином, соціальна політика держави утверджує принципи та культуру взаємоповаги між людьми та між людьми та установами, що повністю відповідає баченню Європейської комісії з підтримки політик держав-членів у сфері соціального залучення (безбар'єрності) та соціального захисту.

Висновки. В ході дослідження встановлено, що через війну значно погіршилося матеріальне становище населення України – багато осіб втратили здоров'я, житло, місце праці, деякі змушені були емігрувати, зокрема закордон. У повоєнний час цілісна система соціального захисту повинна враховувала особливості, пов'язані з особливим правовим статусом окремих категорій населення України. Це має забезпечуватися завдяки міжвідомчій та міжгалузевій координації. Тому необхідно переглянути складові існуючих соціальних систем, щоб забезпечити людям можливість жити повноцінним і незалежним життям. Необхідно встановити чіткі, прозорі та об'єктивні критерії для отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати, що у перспективі дозволить підвищити рівень та якість життя і покращити матеріальне становище населення України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Магійович Р. Рівень життя українців в умовах сьогодення. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК.* 2017. № 24(1). С. 165–173.
2. Качула С. Рівень та якість життя як результат ефективної державної фінансової політики. *Contemporary Problems of Improve Living Standards in a Globalized World.* 2018. С. 253–261.
3. Бєлікова Н., Індика С., Цьось А., Ващук Л. Якість життя населення, яке постраждало від військових дій. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві.* 2022. № 1(57). С. 3–9.
4. Інфляційний звіт. Липень 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2022-roku>
5. Як інфляція та девальвація в Україні знецінюють зарплати громадян (інфографіка). URL: <https://focus.ua/uk/economics/524580-kak-inflyaciya-i-devalvaciya-v-ukraine-obescenivayut-zarplaty-grazdan-infografika>
6. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23-24 липня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html
7. Деякі питання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>
8. Ринок праці України після півроку війни. URL: <https://grc.ua/article/30707?hhtmFrom=main>
9. Велике дослідження: як війна вплинула на зарплати українців. URL: <https://mind.ua/publications/20246330-velike-doslidzhennya-yak-vijna-vplinula-na-zarplati-ukrayinciv>
10. Індекс споживчих настроїв. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=240#>
11. Фінансова допомога українцям: запрацювала нова програма для вразливих категорій населення. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/615/finansova-dopomoga-ukraincyam-zapracuyvala-nova-programa-dlya-vrazilivix-kategorii-naselennya>
12. Які Міжнародні організації виплачують грошову допомогу? URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22122.html>